

Bővíthetők-e a keleti piacok?

Az MSZP Közép- és Kelet-európai Tagozatának vitája
1994. május 24.

Tabajdi Csaba, a Tagozat elnöke

Amikor tanácskozásunknak ezt a címet adtuk, akkor ezt metaforikusán értettük. Ennek a keleti piacbővítésnek van egy szűkebb és egy tágabb értelmezése. A szűkebb értelmezés a piaci lehetőségek javítását takarja. Ez a kérdés tágabb értelemben is felfogható.

A volt KGST romjain lehetséges-e a térségben bármiféle regionális vagy szubregionális gazdasági együttműködés? Ennek a témának természetesen megint lehet egy rövid és egy középtávú olvasata. Nevezetesen, hogy a keleti piacbővülés mennyiben lehet eszköz a magyarországi válság leküzdésében, a munkanélküliség visszaszorításában, a recesszió elleni fellépésben? A régió gazdasági együttműködését és annak korlátait ugyanakkor távlatosabban is meg kell vizsgálni.

Illúzióink ne legyenek! Az elmúlt év során sokszor tapasztaltam, hogy a külpolitika iránt egyáltalán nem érdeklődő hazai közvélemény, különösen a Dél-Alföldön mennyire érzékeny a keleti piacok egy részének visszaszerzése iránt. Nagyon sokan gondolják úgy, hogy nem kellett volna az elmúlt négy évben hergelni a szomszédokat. Törvényszerű volt-e, hogy ilyen mértékű legyen a dezintegráció a volt KGST országok között és az országokon belül? Igaz-e az a tétel, hogy az alapokig le kell bontani a régi struktúrát, hogy azután az új alapokon lehessen létrehozni egy más típusú együttműködést? A Szovjetunió felbomlása után számos jele van annak, hogy az utódállamok részéről a gazdasági törvényszerűségekkel, célszerűségekkel, szükségletekkel szemben megjelentek az elzárkózó elképzelések. Mint ahogyan az Osztrák–Magyar Monarchia szétbomlása utáni utódállamokban sem a gazdasági racionalitás érvényesült, hanem a politikai akarat. Nagyon sok esetben most sem a gazdasági racionalitás érvényesül, hanem a politikai akarat, a nemzeti, nacionalista elzárkózás.

Két dolgot feltétlenül el kell különítenünk. Az egyik objektív természetű: a volt KGST-államoknak nincs sok nyújtani valója egymás számára. Nincs túkefelesleg, nincs magas szín-

Keletről Nyugatra Európa közepén

tű technika, nincsenek korszerű menedzsment ismeretek, a Szovjetunióra való sugaras ráépülés összeomlása után objektíve gazdaságilag túlságosan sokat nem tudnak egymásnak nyújtani. De szó van a politikai akarat hiányáról is. Mindenki külön-külön magánstratégiát követve próbál bejutni az Ígéret Földjére, az Európai Unióba. A Visegrádi hármak, vagy Visegrádi négyek együttműködése is azt mutatja, hogy nem ezen államok politikai elitjének felismerése hanem a Nyugat kényszerítette őket egy karámba a könnyebb kezelhetőség érdekében. A térség gazdasági együttműködésének további gátja a jogi intézmények hiánya és korlátai. Le kell szögezni, hogy számunkra, szocialisták számára, *egyik fő stratégiai cél a keleti piacokból visszaszerezni, ami visszaszerezhető*. Rögtön hozzá kell tenni, hogy ez nem alternatívája az európai integrálódásnak. Ezt annak idején a közép-európai programunk úgy fogalmazta meg, hogy Magyarország modernizációja szempontjából a dinamizáló, a motor szerepet az európai integráció játssza. Viszont a térségben lévő országokkal kialakított modus vivendi nélkül nem lehetséges az Európába való integrálódás. Ilyen értelemben a régiók gazdasági-politikai együttműködése legalább olyan fontosságú Magyarország külpolitikai orientációjában, mint az EK, csak más a funkciója. Magyarán szólva, egy kezelhetetlen magyarszlovák, magyarromán konfliktussal nem fognak bennünket integrálni az Európai Unióba. Az elmúlt másfél-két évben, amikor az Antall-kormány próbálta korrigálni a '90-'92 közötti alapvetően elhibázott, a térséget lebecsülő politikáját, tulajdonképpen ez a felismerés is szerepet játszott.

Amikor tehát a keleti piacok egy részét vissza akarjuk szerezni, az nem jelent restaurációt, nem jelent valami régihez való visszatérést, hiszen az már nem is létezik. A Nyugat sok tekintetben jó néven veszi, sőt bizonyos fókig el is várja, hogy a térség országai között legyen gazdasági együttműködés. Nekünk azonban nem azért kell a térségben a gazdasági együttműködésre törekedni, hogy a Nyugat elvárásainak megfeleljünk. Hanem azért, mert a közép- és kelet-európai együttműködés nélkülözhetetlen – nem központi, de egy addicionális külgazdasági – kapcsolatrendszer jelenthet Magyarország számára. Vagyis Közép- és Kelet-Európa között mind gazdasági, mind politikai okok miatt elképzelhetetlen bármiféle integráció, de az együttműködés szükséges és lehetséges.

Kérdés, hogy *nem lenne-e erőteljesebb az alkupozíciónk az Európai Unióval való tárgyalásokon*, ha nem egyenként próbálnánk elérni a pozíciókat, hanem bizonyos esetekben megpróbálnánk koordinálni ezeket a lépéseket? De erre az egyeztetésre az általános közép- és kelet-európai mentalitás miatt még középtávon túl sem látok sok esélyt. A fő dilemma az, hogyan lehet a közép- és kelet-európai gazdasági együttműködést úgy fejleszteni, hogy ez a kapcsolatrendszer ne akadályozza Magyarország struktúraváltását, külpolitikai, külgazdasági orientáció váltását. Ez a szakmában úgy jelent meg, hogy Közép- és Kelet-Európa gazdasági térségétől, mint a süllyedő hajótól, tartsuk minél inkább távol magunkat, mert még az örvénye is magával ránt! Azt hiszem, hogy választ kell adni azokra a kérdésekre is, hogy az árucserének milyen lehetőségei, a szabadkereskedelmi övezetek létrehozásának milyen esélyei vannak, vagy távlatosan kialakítható-e a szorosabb együttműködés.

Nyilvánvaló, hogy a magyar külpolitika legfontosabb feladata a külgazdasági rásegítő szerep. Nem a biztonsági szerep az igazán fontos a magyar külpolitikában. *Elsősorban a külgazdasági rásegítő funkció garantálja Magyarországot biztonságát.* A legfőbb biztonsági tényezőt pedig az Európai Unióba való integrálódás jelentheti. Ott is fejlesztenünk kell a gazdasági együttműködést, ahol kisebbségi és más jellegű feszültségek vannak, ahol bizalomhiány van. Az elmúlt négy év e tekintetben is, (például a magyar–szlovák viszonyban) nagyon sok esélyt hagyott ki. Szó volt a nemzetközi segélyakciókban való beszállítói szerepünkről is. Ezek az ügyletek azonban nem jöttek össze, döntően a nyugati magatartás miatt. A határmenti együttműködés fejlesztésének kulcsfontosságúnak kellene lennie. Vám szabadterületek létrehozása számunkra nagyon fontos lenne. Magyarország belső stabilitása szempontjából nagyon lényeges, hogy *elmaradott területeink 80 %-a határmenti térség.* Vagyis, ha regionális politikát akarunk folytatni, akkor a határmenti együttműködésnek nagyon komoly szerepe van mind a szomszédokkal való gazdasági együttműködésben, mind pedig a belső regionális feszültségek enyhítésében.

Alapvető fontosságú az egyezményes hátterek, jogi garanciák megteremtése. Áldatlan állapot, hogy a kormány '94 januárjával felmondta a kettős adóztatások elkerüléséről és a beruházásvédelemről szóló Ulanbatori Egyezményt. Magyarországnak egyetlen, a térségben levő állammal sincs érvényben levő kettős adóztatásról és beruházásvédelemről szóló megállapodása, mert amit még alá is írtak, azt sem nyújtották be ratifikálásra, megerősítésre a parlamentnek. Van még egy kényes kérdés: a kereskedelmi kirendeltségek és nagykövetségek ügye. Elhangzottak olyan felvetések, hogy fel kell számolni a kereskedelmi kirendeltségeket. Én ebben is óvatos lennék. Először végig kell gondolni! A csehek, románok bezárták, és most vissza akarják állítani. Vannak országok, ahol a kereskedelmi kirendeltségek és a nagykövetségek funkciói összevonhatók, de vannak országok, ahol erre nincs lehetőség és nem lenne célszerű.

Kopátsy Sándor közgazdász

Makrokozgazdász vagyok, szívem szerint még inkább történész, tehát egy kicsit más horizontokban szeretnék foglalkozni ezzel a kérdéssel, mint ahogy általában foglalkoznak. Szerintem Kelet-Európa jövőjét csak nagyon nagy távlatban és geopolitikai szempontból lehet megítélni. A következő századnak három nagy gazdasági egysége lesz. Egy most van kialakulóban az észak-amerikai kontinensen. A másik nagy gazdasági egység Kelet-Ázsiában van, illetve formálódik. Meg vagyok győződve arról, hogy *egy generáción belül a világ legnagyobb gazdasági hatalma lesz Kína*, tehát az Egyesült Államokat is megelőzi. A maga két milliárd lakosságával és területével együtt egy nagyobb integráció lesz, mint a másik kettő. A harmadik Európa, ami jelenleg csak Nyugat-Európa. A másik kettőhöz képest területileg kicsi, dinamikai lehetőségében sokkal szűkebb helyzetben van és katonailag szuperhatalmi

Keletről Nyugatra Európa közepén

státusza nincs. Ha katonai súlya van, az Amerikának köszönhető és nem saját magának. Ezzel szemben Kelet-Ázsia távlatokban, a kínai gazdasági csoda kibontakozása után Japán technológiával katonailag is egyenrangú lesz sok tekintetben.

A három nagy versengő geopolitikai-gazdasági egység között látható egy aránytalanság. Európa a legkisebb ezért most *Európa számára csak egyetlen jövő van, ha be tudja integrálni Kelet-Európát*, ami a területének a fele és nyersanyagforrásaiban is lehetőségei vannak. Európának általában óriási szüksége van a mai Kelet-Európára, a tőlünk keletre levő területekre. – Hadászati szempontból is, mert Európa a másik kettővel szemben csak a szovjet katonai szuperhatalom segítségével lehet egyenrangú.

Én ennek a három központnak az egyensúlyára, egyenrangúságára való törekvést látom olyan politikai és gazdasági célnak, amely szabályozni fogja a következő évtizedek európai gazdasági integrációját is. Várom azt, hogy Európának szüksége lesz arra, hogy Kelet-Európát, mint területet, népet és főleg, mint katonai potenciált próbálja magába integrálni. Nem véletlen az, hogy a NATO számára Oroszország ma nagyságrendileg más kérdés, mint az összes kis európai ország együtt véve. Azoknak politikai okokból fontos, hogy megmagyarázzák, hogy nektek a tagság jövője hosszú távlatban biztosított, de azért nekik Oroszország és Kelet-Európa megszerzése az alapvető céljuk és ebből nem engedhet Nyugat-Európa.

Milyenek a feltételei annak, *hogy Kelet-Európa felzárkózzon és beintegrálódjon* Nyugat-Európába? Szerintem összehasonlíthatatlanul jobbak, mint Latin-Amerikáé, nem beszélve Indiáról, Afrikáról, vagy akár az arab országokról. Viszont sokkal bonyolultabb annál, sem hogy azt hihessük, rövid idő alatt megoldható feladat. Miben látom a keleti térség előnyeit? *A szellemi tőkéje* az életszínvonalához, az ott levő tőkekapacitások értékéhez viszonyítva sokszoros. *Az iskolázottság*, de még a tudomány, technika területén is messze-messze fölül állnak annak, amilyen életszínvonalon élnek az emberek, vagy amilyen hatékonysággal kihasználják a kapacitásukat.

A másik óriási előnye, hogy ez a térség megúszta azt az urbanizációt, amelyik a világ lemaradó nagyobbik felére általában jellemző. Nincsenek 10 milliós nagyvárosok, nincsenek olyan nyomornegyedek mint Latin-Amerikában, Kairóban, vagy az indiai nagyvárosokban. Nem lesznek tehát belőle olyan társadalmi robbanások, amilyenek ma Burundiban vannak. Latin-Amerika 10, 20, 30 milliós nagyvárosaiban olyan robbanások lesznek, amelyet egy közgazdász el sem tud képzelni. Megoldhatatlan ma a felzárkózás ott, ahol az urbanizáció elsza- badult.

Térségünk hátránya az, hogy egy egészen más civilizáció. Tudomásul kellene vennünk azt, amit a század elején Weber felismert. Azt mondta, hogy klasszikus kapitalizmust, polgári demokráciát csak puritánokkal lehet felépíteni. Azóta kiderült, hogy individualistákkal is lehet. Az észak-olaszok, a svábok, a katalánok, tehát egy individualista civilizáció érte el a legjobb eredményeket az elmúlt évtizedek során. A mediterrán világra, akárhogy integrálják, ezek az eredmények egyáltalán nem jellemzőek. Dél-Olaszország ma relative elmaradot- tabb, mint az elmúlt 500 évben bármikor volt. Dél-Spanyolország ma Katalóniához képest el-

maradottabb, mint bármikor a történelme során volt. A munkanélküliséget, a termelékenységet, vagy bármilyen tényezőjét nézem a gazdaságnak, de akár a civilizációnak is, lemaradóban vannak. Ezeknek a beintegrálási feltételei sokkal rosszabbak, mint például Mexikóé Észak-Amerikához képest. Már csak azért is, mert nincsen olyan történelmi hagyományuk, és erős történelmi gyökereik, mint a déli mediterrán világnak. Ez az individualista civilizáció gazdasági csodákat produkált az elmúlt 30 évben. Egy *Bilbao–Barcelona–Bécs tengely*, tehát az Alpok két oldalán levő népek mutatták a legnagyobb gazdasági csodát. Keveset hivatkozunk arra, hogy a Monarchia idején a tiroliak meg a svájciak voltak a legszegényebb európai népek. Oroszországhoz viszonyítva is a legszegényebbek voltak, és ma – a leggazdagabbak. Semmiféle olyan erőforrással, amelyet a gyakorlati közgazdaságtudomány fontosnak tart, nem rendelkeznek, csakhogy ők olyan emberek, akik alkalmasak a fejlődésre. Ezt azért akartam elmondani, mert a kelet-európai ember – nem ilyen. Amikor Hruscsov itt járt a '60-as években, Bábólnán megmutattuk neki azokat a házakat, amelyeket az alkoholizmus ellen építettünk „Mindenki építsen magának családi házat, akkor nem a kocsmába megy, hanem dolgozik” alapon. Hruscsov azt mondta: maguk előbb felépítik a szocializmust, mint mi a Szovjetunióban, mert itt az emberek igényesebbek. Tehát az *igényesség* a kelet-európai civilizációból nagy mértékben hiányzik. Még akkor is feltűnő, ha nem Oroszországgal, vagy Ukrajnával vetjük össze, hanem Lengyelországgal. Sokszor hivatkoztam arra, hogy a politikai demokrácia párhuzamosan halad Magyarország és Lengyelország között, viszont a nép gazdasági viselkedése homlokegyenest az ellenkező volt. Mit csináltak a lengyelek? Otthon bevásároltak mindenféle lepedőt, bővlit, villanyvasalót, szerszámgépet. Elvitték Nyugatra, ott eladták, a márkát, dollárt, schillinget hazavitték, és abból éltek otthon. Mit csináltak ezzel szemben a magyarok? Itthon mindent pénzzé tettek, vettek drágán, feketén devizát, és ezt beruházták Nyugaton, hazahozták a cikkeket. Tehát ugyanabban a közgazdasági miliőben már ez a két viszonylag közeli ország is homlokegyenest különbözően viselkedik.

Az orosz nép viselkedése milyen lesz, hogyan tud adaptálódni? Biztos, hogy sokkal lassabb lesz, mint a magyaroké. Még a lengyeleknél is lassabb, pedig a lengyeleké is lassúbb, mint a mienk. Nagyon fontosnak tartom, hogy a Weberi leckét komolyabban vegyük: civilizáció kell ahhoz, hogy gazdasági csoda létrejöhessen. Ahol a civilizáció megfelelő, ott mindennél volt gazdasági csoda, ha a politikai hatalom, (terror, vagy megszállás) nem kényszerítet az ellenkezőjére.

A következő nagy kérdés, hogy a világ három nagy gazdasági térsége gazdaságilag egyre jobban integrálódik, de egyre jobban fog kulturálisan dezintegrálódni. Mi összekeverünk mindig két dolgot. Az anyanyelv fontos az embereknek, meg hogy a kultúra, meg hogyan táncolnak, és milyen operettet néznek. Ez az egyik világuk. A másik világuk az, amelyben nem ismerik ezeket a kulturális különbségeket. Az erdélyi embereknek, akik idejönnek kereskedni, ácsolni, tetőszerkezetet csinálni, eszükbe sem jut, hogy kinek csinálják, németnek vagy zsidónak, hanem úgy gondolkodnak, hogy – üzlet, és csinálni kell. A mi embereink, ha kimennek Romániába, ugyanezt csinálják. A gazdasági integráció és a kulturális dezintegráció

Keletről Nyugatra Európa közepén

ció párhuzamos, és a kettőt nem szabad összekeverni. Szerintem *minél tökéletesebb lesz a gazdasági integráció, annál nagyobb lesz a kultúra tudati szerepe*, és ez a tudati szerep annál inkább önállóságra törekszik. Előbb el tudom képzelni, hogy Katalónia vagy Skócia önálló lesz, Dél-Olaszország politikailag leválik Észak-Olaszországról, mintsem valamiféle politikai szövetségek jöjjenek létre. Ezt azért mondom el, mert mi a visegrádi országok esetében is összekeverjük ezt a két dolgot. Kulturálisan egymástól elhatárolódni akaró népekről van szó, akik viszont gazdaságilag egyre jobban egymásra szorulnak.

Mi a szerepünk ebben a nagy világösszefüggésben? Az egyik, hogy *hídszerepünk van*, mint mindig is volt. *Közvetítők kell tudjunk lenni!* Rengeteg mindent tudunk mi megbízásból beszerezni ott, vagy megbízásból eladni ott, mert a mi kommunikációs képességünk Kelet-Európa felé, hála az elmúlt 45 évnek, sokkal jobb, mint a nyugat-európai kereskedőké.

Aki valaha kereskedett, vagy járt üzleti ügyekben Oroszországban, vagy Kelet-Európában, az rájön arra, hogy a nyugati tőkésekkel szemben egy kisebbségi érzésből származó merevség tapasztalható. Ugyanakkor a magyarokkal, mint kisebb testvérrel el lehet üzletelni, szóval egyenrangú félként kereskednek és olyan lehetőségek használhatók ki, amelyek a nyugati fél számára még sokáig nem megoldhatók. Ennél fontosabbnak tartom azt, hogy a minőségi igény ott olyan, amire ma a nyugat-európai gazdaság képtelen. A nyugati gyógyszerek árának kb. 7–8 %-a az előállítási költség. A többi reklám, bevezetés, jutalék stb. Ezzel szemben Oroszországnak olyan gyógyszer kell, ami olcsó. Nem baj, ha nincs drágán becsomagolva. Nem baj, ha nem csinálnak róla óriási reklámokat. Nem baj, ha nem kerül 100 millió dollárba a klinikai bevezetés költsége. Ezelőtt 30 évvel mondta egy szovjet akadémikus nekem: nézze, a maguk gyógyszere azért jobb, mert ha másképp nem megy, újságpapírba csomagolva olcsón meg tudjuk kapni. Az amerikai gyógyszer, ha ugyanolyan hatásfokú is, tízszer annyiba kerül, mert a csomagolás, a reklám, stb. drága. A magyar gyógyszeriparnak a lehetőségei ilyen tekintetben összehasonlíthatatlanul jobbak voltak és sokkal jobbak, mint a nyugatiaké. Ugyanezt mondhatnám el az élelmiszeriparra, a konzerviparra. A nyugati konzervipari termékek árának kétharmad része reklámköltség, hirdetés, csomagolás, nyomdaipari költség, szóval olyan költségek, amelyeket az orosz vásárló még nem fizet meg. Én gyerekkoromban úgy nőttem fel, hogy az ember az árat nézte a piacon. Ami olcsóbb volt, azt vettem meg, és nem törődtem a csomagolással. Szóval az igények kielégítése szempontjából a magyar iparnak a lehetőségei jobbak. De mondhatnám az autóbust. A Mercedes nem tud olyan autóbust csinálni, ami jó Kelet-Európában. Elsősorban túl drága ahhoz, hogy oda kerüljön, másodsorban az üzemanyag, kenőanyag, csapágy, akármilyen igényeket támaszt, amit az ottani feltételek mellett nem lehet kielégíteni. Azt hiszem, hogy mi nagyon sok ilyen feladatot vállalhatnánk, és vállalhattunk volna, ha nem olyan ész nélkül, politikai érzelmek alapján állítjuk le. És nemcsak politikai érzelmekről van szó. Ebben a monetáris megszállott közigazdászaink, beleértve e pártnak, meg a leendő koalíciós partnerének közigazdászait, legalább akkora szerepet játszottak, mint az elmúlt négy év kormányzata.

Konkrét lehetőségekre szeretnék utalni. Az egyik ilyen, hogy a szovjet utódállamokat meg a kelet-európai országokat úgy tekintjük, mint amelyek nem tudnak fizetni. Persze, hogy nem tudnak fizetni úgy, ahogy két bürokrácia egymásnak fizetni tud! De nézzék meg, hány milliomos nőtt fel Magyarországon azon, hogy a kormányzat leállította a keleti kereskedelmet és ezek érvényesülnek ezen viszonyok között is! Tudomásul kell venni, hogy nekünk Kelet-Európával úgy kereskedni, ahogy a szocializmusban, az államközi szerződések alapján kialakult, nem lehet. De más módszerekkel – lehet. És *ezeket a más módszereket sokkal jobban ki kellene használni!* Nem tudnak fizetni. Persze, hogy nem tudnak fizetni! De hozzá teszem, hogy ha mi nem állítjuk le '89-'90-ben a keleti exportot, hanem azon tőkejavakat szerzünk be, akkor most nem itt tartunk. A *Economist* legutóbbi számában néztem néhány adatot, és az köztudott, hogy ha egy gazdaság válságban van, akkor az ottani tőkeérték a reális értéknek a tizedére csökken. Ezt a magyar privatizációban is láthattuk, hogy nem annyit ér valami, mint amennyiért fel lehetne újra építeni, hanem csak a tizedét, huszadát. Csak egy számot mondok. Egységnyi mennyiségű még fel nem tárt, de ismert olajkincs 50-szer többet ér az Északi-tengerben, 40-szer többet ér a Mexikói öbölben, mint Oroszország területén, beleértve Közép-Ázsiát is. Olyan abnormális tőkeleértékeltetés van, hogy fillérékért lehet értékeket szerezni. 100 Ft gyógyszerért, ami nekünk nem került akkor többre, mint 60 Ft-ba, és abból 58 Ft olyan, ami akkor is kiadás, ha nem termeljük meg azt a gyógyszert, vehettünk volna olyan tőkejavakat és olyan koncessziós jogokat, amelyekkel óriási eredményeket lehet elérni. Megint csak erre az újságcikkre hivatkozom (*Economist*), hogy egy ilyen válsághelyzetben a tőkejavak mit érnek. '23-'24-ben amit az amerikaiak befektettek, tőkét vásároltak a Weimari Köztársaságban, annak négy év alatt a reálértéke 20-szorosára nőtt. Mert a gazdasági nehézségek mellett nem volt tőkepiaci értéke a vagyonnak, amit megvettek. Aztán, amikor a gazdaság egy kicsit talpra állt, akkor sokszorosára emelkedett. Abban azért hinni kell, hogy *a kelet-európai gazdaság egyszer talpra áll.* Én azok közé tartozom, akik ebben hisznek. Kelet-Európa a nyersanyagok tekintetében viszonylag jól áll, az árutőzsde és az áruk határidős tőzsdéje óriási szerepet játszhat. Ebben szerintem Budapest olyan potenciális előnyben lehetne, hogy Kelet-Európa számára olyan tőzsdéi lehetőségeket biztosítana, ami lényegében egy közvetítő kereskedelmet jelentene a Nyugat felé például gabonából. Trianon előtt Temesváron annyi malom volt, mint Budapesten, tehát máshol is voltak óriási malomipari központok. De a gabonatermelésnek a zöme a trianoni területen volt, meg Bácska-Bánátban abban az időben. A többi ezekhez képest elenyésző volt. Szerintem ilyen lehetőségeket kellene kutatni, és nem azzal foglalkozni, hogy milyen lesz három éven belül Ukrajnában vagy Oroszországban a helyzet. Sokkal nagyobb távlatokra kell spekulálni! Ha nekünk most volna 15 milliárd dollár követelésünk Oroszországgal szemben, ez nem került volna nekünk másfél milliárd dollár tőkés többletbe, mert a munkanélkülieket fizetjük, az amortizációt fizetjük, az adók nem folynak be, leállítottunk olyan ipart, ami nekünk annyiba kerül, ha nem termel, mint ha termelne, és most volna 15 milliárd tőkeberuházásunk Oroszországban, ami állítom, hogy ma 15 milliárdot, holnapután meg

Keletről Nyugatra Európa közepén

lehet, hogy 50 milliárdot érne. Egész más szempontok alapján kellene itt gondolkodni. Kelet-Európával való kapcsolatunkat ugyanúgy nem szabad rábízni a közgazdászokra, mint ahogy a történészekre. Hiba volt, hogy rájuk bíztuk az elmúlt 4 évet. Szóval a napi politikában, a napi gazdaságban elfoglalt emberek képtelenek megfelelő távlatban látni ezt a kérdést. Ez a jövő generáció világa lesz, amelyben a mi szerepünk lehet fontos, de mindenestre sokkal fontosabb, mint ahogy eddig kezeltük.

Inotai András, a Világgazdasági Kutatóintézet igazgatója:

Az a térség, amit általában Közép- és Kelet-Európának szoktak nevezni, és a volt európai KGST-országokat tömöríti, az elmúlt négy évben nem egyszerűen a KGST vagy a Varsói Szerződés összeomlása, a Szovjetunió szétesése miatt, vagy a jugoszláviai polgárháború miatt került olyan helyzetbe, amilyenben van. Visszajöttek, mint általában minden komoly válság esetén, a történelmi törésvonalak. Ez a térség legalább három, történelmileg különböző régióból áll, amelyet a második világháború utáni jaltai békerendszer egyszerűen egybemosott. Ezt egy külső hatalom árnyékában, annak hegemóniájával fenn lehetett tartani. De most ismét előtérbe kerülnek ezek a kérdések. Teljesen más a helyzet Közép-Európában, más a helyzet a Balkánon és – a balti-országok kivételével – a volt Szovjetunió köztársaságaiban. Sőt, az egyes térségeken belül, tehát a visegrádi térségen belül is vannak igen jelentős eltérések. Csaba László erre elég sok példát említett. Szeretném ezt kiegészíteni. Ha abból indulunk ki, hogy a térség egészének a jövőjét az ún. sikeres piacgazdasági átmenetben, meg a politikai demokrácia fenntartásában látjuk, akkor nem szorítkozhatunk kizárólag makrogazdasági tényekre. A makrogazdasági tényeket és a makrogazdasági mutatókat stabil, előrejelezhető, konjunkturális ciklusokat produkáló, de nem történelmi válságban levő országokra találták ki. Az, ami Kanadában vagy Hollandiában jól jellemzi a gazdaság működését – legyen szó recesszióról vagy fellendülésről –, Lengyelországban, Csehországban és Magyarországon nem jellemzi megfelelően a gazdaságot. Nem arról van szó, hogy nincs szükség makroadatokra, csak arról, hogy ezeket nagy elővigyázatossággal kell kezelni. Sikeres mikrogazdasági fejlődés nélkül egyszerűen nem létezik sikeres átmenet a fejlett piacgazdaságba, legalábbis olyanba nem, amelyet elfogad a nemzetközi közösség és munkamegosztás. Ez az a terület, ahol a visegrádi országok között is igen jelentősek ma az eltérések. De ez a folyamat Magyarországon tart legelőbbre.

Az egyes országok nagyon különbözően értékelték a keleti kereskedelmet. Természetesen azon túlmenően, hogy mindenki meg akart tőle szabadulni, és Nyugat felé akart orientálódni. Magyarország esetében a keleti kereskedelem jelentősebb zuhanás után úgy néz ki, hogy arányát tekintve az összes külkereskedelemben stabilizálódott. A 13 %-os FÁK-részarány nálunk megvan. A lengyelek esetében néhány héttel ezelőtt az új pénzügyminiszter jelentette be, hogy – arccal a keleti piacok felé! Hogy mit kell ezen érteni, azt ma még nem

tudjuk pontosan, mindenesetre ők szeretnék a keleti piacokat visszaszerezni. A cseheknél pont az ellenkezőjét látjuk. A cseh hivatalos statisztikák szerint a volt Szovjetunióba irányuló cseh export az elmúlt évben kb. 6 % volt. Tehát jóval alacsonyabb, mint nálunk. És hozzá kell tennem, hogy egy olyan Csehország esetében, amely sokkal erőteljesebben ágyazódott a KGST-keretbe és függött a volt szovjet gazdaságtól, mint a magyar gazdaság. Ha megnézik azt, hogy a volt NDK-nak milyen a külkereskedelmi orientációja ma – és erre a német statisztika még ad lehetőséget, mert külön kezeli az ún. volt keleti tartományokat, akkor megdöbbentő kép tárul elénk. *A Szovjetunió utódállamaival való kapcsolatok a keletnémet export 45 %-át teszik ki ma is. Természetesen úgy, hogy ezeket a nyugatnémet költségvetés megfinanszírozza.* Nekünk nyilvánvalóan ilyen lehetőségeink nincsenek. Szeretném azonban hangsúlyozni, hogy a volt NDK sokkal kevésbé hajtotta végre azt a strukturális és földrajzi reorientációt, amit mi végrehajtottunk. Ennek lehetnek pozitív és lehetnek negatív eredményei. Egyelőre annyit tudunk, hogy sokba kerül egy ilyen jellegű orientáció fenntartása.

Elhangzott a konferencián, a visegrádi országok együttműködésének vagy akár a közép- és kelet-európai regionális integrációnak a gondolata. Ezt eleinte az Európai Unió is erőteljesen szorgalmazta. Talán most egy kicsit kevésbé hangosan forszírozza, de azért a háttérben minden beszélgetésnél felmerül ez a kérdés. Nekem ezzel kapcsolatban az a véleményem, hogy természetesen a térségben az együttműködés mindenféle normális lehetőségét keresni kell, mert anélkül egy nyugat-európai klubba nem lehet bejutni. Olyan országok, amelyek egymással nem tudnak kijönni, azok a nyugat-európai status quo-őrző mentalitás mellett nemigen jutnak be az EU-ba. Mindenki, aki a szomszédaival rosszban van, pótlólagos instabilitási tényező Nyugat-Európa számára. Teljesen mindegy, hogy azon kívül mit bizonyít, hogy nem ő a hibás, hanem a másik. Ez Nyugat-Európát nem érdekli. Instabil térség instabil országának aligha van lehetősége az európai integrációba való bejutásra. E szabály alól Nyugat-Európa egyszer csinált kivételt, 1981-ben a görögökkel, és ennek következményeit máig magán hordozza. Igaz, Görögország NATO-tag volt, és ez volt tulajdonképpen a fő érv. Továbbá a második olajárrobbanás, valamint a szovjet flotta jelenléte a Földközi tengeren. Volt tehát egy olyan, ún. zsarolási kapacitása, amivel mi nem rendelkezünk, és nem is fogunk rendelkezni. Nem is lenne célszerű zsarolási kártyákkal játszani, még akkor sem, ha rendelkezniénk velük.

Mit lehet tenni? Természetesen mindenhol együtt kell működni, ahol csak lehet, de tudni kell azt, hogy a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok fejlesztése a sikeres nyugati integrációnak a következménye nem pedig az előfeltétele és még kevésbé a helyettesítője. Tehát a sorrendiség nem úgy van, hogy először tanuljatok meg egymással együttműködni, egymással csináljatok 25–30 %-os kereskedelmi forgalmat, s ha megcsináltátok, akkor majd megnézzük, hogy bejöhettek-e Nyugat-Európába. Ugyanis a modernizációs horgony számunkra Nyugat-Európa, és onnan kell jönniük azoknak az impulzusoknak, amelyek alapján elindulhat a fenntartható és gyors gazdasági növekedés a térség országában, és átalakulhat a ter-

melési struktúra. Ha ez a kettő elindul, akkor nyilvánvaló vagy valószínű, hogy a növekvő kereslet – ami a gazdasági növekedésnek a természetes velejárója – egy része a térségen belüli forgalomnövekedésben is lecsapódik. Az is valószínű, ha a struktúra átalakul, ha beindul a nyugat-európai – és azon túlterjedő globális – munkamegosztásba történő beépülésünk, akkor olyan versenyképes struktúrák épülnek ki a cseheknél, a magyaroknál, a lengyeleknél, amelyek egymással is sokkal erőteljesebben tudnak majd összekapcsolódni. Ez azonban következmény, és nem az európai integráció előfeltétele.

Nem azért fontos a keleti kereskedelemről és gazdasági kapcsolatokról beszélni, mert az akadályokba ütköző nyugati kapcsolatfejlesztés miatt kárkorlátozó szerepet látunk bennük, hanem azért, mert az egész kérdés szerves részét kell, hogy képezze egy átfogó magyar gazdasági stratégiának. Offenzív stratégiát kell kialakítanunk, és ebbe kell beépítenünk a keleti kapcsolatokat. Nem úgy kell őket nézni, hogy van egy rezídium, amelyikhez rossz években majd hozzányúlok, és kihasználom, jó években pedig majd elfelejtem. Ezt Magyarország sem fejlettségénél, sem földrajzi helyzeténél fogva nem is tudná megtenni.

Számos tényező szól azonban az ellen, hogy egy ilyen offenzív stratégiát kialakítson Magyarország. (Most nem a belső kérdésekről beszélek, hanem azokról az érvekről, amelyekkel szembetalálkozunk.) Öt ilyen érvet sorolok fel, de valószínűleg még több is van. Az egyik az, hogy mi keresnivalónk van nekünk olyan piacokon, amelyeken belátható időn belül nem lesz növekedés? Amíg a világban 6–8 %-os, Kínában 13 %-os az éves növekedés, addig a FÁK államok sorozatban produkálják az egy és kétszámjegyű negatív növekedési rátákat, és semmi kilátás arra, hogy ez a helyzet egy, két, vagy három éven belül lényegesen megváltozzék. Ez egy nagyon reális érv. Ezzel szemben azonban lehet alkalmazni egy olyan ellenérvet, ami arra épül, hogy Magyarország gazdasági potenciálja és a FÁK egészének gazdasági potenciálja között óriási aszinkronitás van, amit fel szoktunk hozni Nyugat felé is, hogy egy kis országnak nem szükségszerű, hogy egy recesszióban károsodás érje, mert, ha bizonyos részeket meg tud célozni a piacon, akkor az az ő számára jelentős exportbevételt jelent. Míg, ha tömegtermékekkel lenne jelen a piacon, nem nagyon tudná magát kivonni a recesszió negatív hatásai alól. Ugyanez a *rés-stratégia* alkalmazható a FÁK esetében is. Ha Magyarország egy vagy másfél milliárd dollárral meg tudja így növelni exportját, az a tavalyi évben azt jelentette volna, hogy exportunk nem annyival csökken, amennyivel csökken, hanem mondjuk csak 10 %-kal vagy 8 %-kal. El tudom képzelni, hogy megfelelő termelési szerkezet és megfelelő kereskedelmi viselkedés mellett egy nagy piacot kínáló negatív növekedési térségben is vannak egy kis országnak piacszerzési lehetőségei.

A másik érv, amelyet a kapcsolatok bővítése ellen fel szoktak hozni, a technológiai lemaradás veszélye. Ezt ismerjük a KGST-ből. Azok az országok, sőt hozzáteszem, esetenként azok a nyugati vállalatok is (lásd a Mannesmann Németországban), amelyek a KGST-piacra és elsősorban a szovjet piacra szakosodtak, az egyik oldalon jelentős tőkét tudtak felhalmozni, a másik oldalon azonban technológiailag lemaradtak. A kérdés az, hogy Magyarország hogyan tudja ezt a kérdést kezelni. Az egyik kérdés az, hogy a KGST összeomlása után

nagyon sokan, nálunk is és nyugaton is, elfeledkeztek arról, hogy itt nem egyszerűen piacvesztés következett be, nem egyszerűen összeomlott egy intézményrendszer, amelyik azelőtt orientált és fenntartott egy bizonyos kereskedelmi forgalmat, hanem tulajdonképpen azok a vállalatok is igen nehéz helyzetbe kerültek, beleértve a magyar vállalatok jelentős részét is, amelyek nyugatra is exportáltak. Csak ahhoz, hogy a termelés elérje az ún. méretgazdaságossági küszöböt, ahhoz kellett minden piac. Tehát hiába exportál az Ikarus 2000 buszt nyugatra, 2000 busszal nem lehet versenyképes termelést folytatni. Csak tíz ezerrel vagy nyolc ezerrel lehet, legalábbis ebben a struktúrában. A kérdés az, hogy a keletiek kínálják-e ezt a méretgazdaságossági előnyt, amelyre rá lehetne építeni egy magyar termelést úgy, hogy közben ne legyen további technológiai lemaradás. Külön vizsgálatot igényel, hogy ezt hogyan lehet csinálni. A másik területen azonban – és ez a lényege az egésznek – a vállalatok hozzájuthatnának piachoz és bevételhez. Arról van tehát szó, hogy mennyire van egy ilyen kereskedelemnek lehetősége, mennyire lehet az ott eladandó termékekből profitot szerezni. Ugyanis a magyar vállalatok alapvető problémája ugyanaz, ami az országé. Ez egy történelmileg megkésett ország, ahol tőkeszűke van. A kérdés az, hogy azt a tőkét, amire az országnak szüksége van a nemzetközi felzárkózáshoz, honnan tudja előteremteni. Nem hiszem, hogy erre egyetlen forrás lenne. Nagyon sokfajta forrást kellene megpróbálni egyszerre. Ez egyébként a külgazdasági, sőt az egész gazdasági stratégia egyik kulcseleme lesz a következő időszakban. Történelmileg a nyugati kapitalizmus hogyan erősödött meg? Erre két lehetőségük volt és általában a kettőt együtt alkalmazták. Az egyik az volt, hogy volt egy eredeti tőkefelhalmozás az adott országon belül, a másik az, hogy nagy részük gyarmattal vagy félgymattal rendelkezett, ahonnan a profit egy részét meg tudták szerezni. És erre épült fel a modern kapitalizmus. Magyarországnak sincs más útja. A kérdés az, hogy mennyi tőkét tudunk az ún. eredeti tőkefelhalmozás keretében itthon kiperéslni a gazdaságból. A 20. század végén, amikor felgyorsult a csatlakozási menetrend Nyugat-Európához, példátlan gyorsasággal erősödik a globalizáció, nem lehet 19. századi sikertörténeteket utánozni. Nincs további 30 évünk, hogy felzárkózzunk. Tehát a külső erőforrások megszerzésének igénye rendkívül erősen jelentkezik. Ilyen szempontból is érdemes lenne megnézni a keleti piacokat, hogy mennyiben tudnának hozzájárulni a magyar tőkeképzéshez, legalábbis vállalati szinten. Ezzel a fontos kérdéssel, azt hiszem, eddig nem nagyon foglalkozott a kutatói közösség sem.

A harmadik érv, ami a „keleti” orientáció ellen szól, az a bizonytalanság. Ukrajna, de még talán a délkelet-európai országok is jelentős bizonytalansági forrást képeznek. Ezért nagyon oda kell figyelni, hogy mikor, kivel és hogyan építünk ki kapcsolatokat. Ha ránézünk a térképre, akkor azt láthatjuk, hogy ha Magyarország része lesz egy szélesebb Európának, és erre van reális esélye, akkor nem lehet az országnak az az érdeke, hogy az a választóvonal, ami Kelet- és Nyugat-Európa között eddig Magyarország nyugati határánál húzódott, eltolódjon az ország keleti határvonalára, és ott állandósuljon. Szerencsére Jalta nélkül, de egyúttal mindenfajta stabilitás nélkül is. Vagyis hogyan tudja Magyarország elfogadtatni magát úgy

Keletről Nyugatra Európa közepén

Nyugat-Európában, hogy a keleti határvidéke ne legyen az állandó instabilitás forrása? Úgy gondolom, Magyarországnak arra kell törekednie, hogy amennyire erejéből telik, ezt a feszültségócot oldja. Ennek pedig egyetlen formája van: nem szabad az Európa nyugati felétől kelet felé haladó modernizációnak a határvonalát Magyarország keleti határvonalában rögzíteni. Alapvető érdekünk, hogy ez a választóvonal olyan gyorsan menjen tovább, amilyen gyorsan csak lehet. Ehhez természetesen nemcsak gazdaságpolitika, hanem külpolitika is tartozik.

A negyedik ellenérv az, hogy Magyarországnak nincs keresnivalója „Keleten”, amikor az ország világosan meghatározta, hogy alaporientációja nyugati, a nyugat-európai integráció, az Európai Unióban való teljes jogú tagság elérése. A magyar tárgyaló erő az Európai Unióval való majdani tárgyalásokon nem kis mértékben azonban attól is függhet, hogy mennyire és milyen területeken tudunk stratégiai előnyt kínálni az Európai Uniónak. Mert, ha mi csak azt tudjuk elmondani, hogy mit kérünk tőlük, hogyan támogassák a mezőgazdaságot, milyen transzfereket nyújtsanak Magyarországnak, vagy éppenséggel mi mit nem vagyunk hajlandók nyújtani ezért cserébe, ez nem tárgyalási pozíció. Lehet, hogy így is be lehet menni Nyugat-Európába, de akkor annak görög következményei lesznek. Magyarul, tagjai leszünk az EU-nak, csak éppen mindenki azt szeretné, ha onnan minél hamarabb eltűnnénk. Állandó ballaszt leszünk Nyugat-Európa számára. A kérdés az, hogy adódik-e a „keleti” politikából olyan magyar stratégiai előny, amit úgy tudok eladni az EU-val folytatandó tárgyalásokon, hogy azt tudom mondani: én a számotokra is nagyon fontos vagyok. Gyakorlatilag kétoldalú játszómáról van szó, nem pedig egyoldalú kérelemről. Van még néhány évünk, hogy ezt a stratégiát kidolgozzuk, anélkül, hogy a nyugat-európai alaporientáció megváltozna. Ehhez persze kell egy nyugat-európai fogadó közeg is. Az eddigiekben azt láttuk Nyugat-Európa részéről, hogy általában defenzív, az eseményekre reagáló, status quo fenntartó magatartást követ. Minél kevésbé tartható fenn az 1957-es Római Szerződés aláírása és az 1989 közötti időszak status quoja, annál inkább ragaszkodnak a fenntartásához. Kérdés, hogy át lehet-e orientálni Nyugat-Európát ilyen offenzív gondolkodásmódra? Tulajdonképpen egy új Európa megalakításáról van szó, és ez az új Európa nemcsak Kelet-Európának és Közép-Európának a változásait követeli meg, hanem Nyugat-Európa eddigi mentalitásában is megkövetel változásokat. Megmondom őszintén, egyelőre nem vagyok ebben a kérdésben túlságosan optimista. A nyugat-európaiak kicsit cinikusan azt szokták erre mondani, hogy meglesz ez a változás, de ahhoz még egy 1956 vagy valami hasonló kell, ha nem is feltétlenül Magyarországon. Szükség lehet ezért még kell a kritikus tömeget elérő zsaroló kapacitásra, amelyik ezt a változást ki fogja kényszeríteni. Magyarország nyilvánvalóan nem rendelkezik ezzel a zsaroló kapacitással, és nem is lenne célszerű, ha ilyenre építenénk a Nyugattal való kapcsolatot.

Végül az ötödik ellenérv alapján véve belső problémából táplálkozik. Fel szokták hozni, hogy amennyiben Magyarország fokozatosabban integrálódik Nyugat felé, akkor ez felerosíthatja a regionális különbségek növekedését Magyarországon belül. Elszakad a nyugat-

magyarországi rész – amely már ma nagymértékben integrálódott a nyugat-európai szállítóhálózatokba – a kelet-magyarországitól. Erre csak azt lehet mondani, hogy ez a szakadék ma is adott, és könnyen lehetséges, hogy a következő időszakban a felszínen még akár tovább is nő. De nem látom azt, hogy Kelet-Magyarország olyan mértékben tudna a következő időszakban bekapcsolódni a nyugati együttműködésbe, hogy a keleti együttműködést már csak földrajzi, potenciális előnyeinel fogva is, mellőzni tudná. A magyar gazdasági stratégiának nem az a feladata, hogy Kelet-Magyarországot lezárja Kelet felé, hanem az, hogy Kelet-Magyarországot megpróbálja többek között a keleti kapcsolatok erősítésével is beépíteni egy nemzeti politikai és gazdasági stabilitásba.

Mi a teendője a külpolitikának? A magyar gazdaság az elmúlt 25 év alatt, de talán korábbi, hosszabb időszakban, évszázados fejlődésében is jelentős előnyökkel rendelkezik a térségben mikroszinten. Csak olyan külpolitika fogadható el, amely támogatja ezeknek a mikroszintű előnyöknek az érvényesíthetőségét, de – legalábbis minimum programként – nem gátolja. Azt nem lehet ésszerű politika, hogy magyar gazdasági előnyök azért maradjanak kihasználatlanul, mert a szomszédokkal rossz a politikai viszony.

Fontosnak tartom, hogy Magyarország, a magyar vállalatok – ahogy ezt már elkezdték – az eddigieknél nagyobb mértékben vegyenek részt a szomszédos országokban még csak most induló privatizációban. Az a javaslatom, hogy a magyar privaticízió bevételének egy meghatározott kicsi hányadát egy olyan alapba kellene csorgatni, amely a keleti országokban zajló privatizációban megkönnyíti, pénzügyileg is elősegíti a magyar vállalatok részvételét. Hasonlóképpen fontosnak tartom *egy olyan alapnak a létesítését, amely a most már több ezernyre tehető kis- és középvállalat keleti piaci szerepét erősíti.* Elég, ha arra utalok, hogy azok az országok, amelyek jelentős tőkeimportőrök voltak a történelem egy meghatározott időszakában, és esetenként ma is azok, és amelyek úgy importáltak tőkét, hogy a nemzeti tőke lehetőségei határozottan rosszabbak voltak, belső fejlődésük adott pontján vagy gazdasági-politikai környezetük megváltozása esetén nyitottak a szomszédok felé, és a nemzeti tőkének ott kínáltak pótlólagos érvényesülési lehetőséget. Említhetem a chilei tőkét, amely 8 év alatt gyakorlatilag a külföldi tőke mellett alig rúgott labdába, a legutóbbi időszakban az argentin privatizációban ugyanakkora szerepet játszik, mint az amerikai vagy a spanyol tőke. Említhetem a második vonalban iparosodó távolkeleti országok tőkekivitelét a régióban. Vietnamban nem csak az amerikaiak meg a japánok ruháznak be, hanem a thaiföldiek is, és még csak nem is Tajvanról beszélek vagy Dél-Koreáról. Ennél jóval közelebbi példa az osztrák tőke látványos terjeszkedése a rendszerváltó országokban. Tehát e vonatkozásban igenis van lehetőség, ha megfelelő gazdaságpolitika áll mögötte.

Alapvető külpolitikai cél annak elfogadtatása az Európai Unió részéről, hogy Magyarország miért stratégiaileg fontos területe Európának, és ez miért fontos a Közösségnek. Két további dolgot kell azonban ehhez hozzátenni. Az egyik az, hogy minden alkalmat meg kell ragadni arra, hogy a Közös Piac pénzeiből, támogatásából – legyen az az Európai Beruházási Bank vagy valamilyen más alap, amiről most folynak a tárgyalások Brüsszelben – a régió inf-

Keletről Nyugatra Európa közepén

rastruktúráját lehessen fejleszteni. Hangsúlyozom, nem nemzeti infrastruktúrákat, nem újabb nemzeti kétoldalú összeköttetéseket Magyarország meg Ausztria, Magyarország meg Csehország, meg Németország, meg Lengyelország között kizárólag, hanem egy olyan tengelyt, vagy infrastrukturális hálózatot, amely a térség országai közötti munkamegosztás feltételeit javítja. Ez egyébként nyugati érdek is, hiszen feltétele annak, hogy kereskedelmünk egy része, amelynek a versenyképességétől azért Nyugaton nem kevesen félnek is, bizonyos mértékben áttérrelődjön a közép- és kelet-európai régióra. Ugyanakkor alapvető kérdés lesz, hogy az EU-val megbeszéljük, mi történjen a magyar mezőgazdasággal. Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi magyar mezőgazdasági struktúrával és mezőgazdasági igényekkel nem lehet a piaci siker reményében bemenni Nyugat-Európába. *Ezt a mezőgazdaságot alapvetően át kell építeni.* Ha ezt nem sikerül megcsinálni, ez alapvető akadálya lehet a későbbi csatlakozási tárgyalásoknak. Ugyanakkor ebbe a mezőgazdasági csomagba, amit majd tárgyalni kell, be kell venni – és már most jó lenne erre garanciákat kapni, hogy legalább a keleti piacokról ne szorítsanak ki minket agyonszubvencionált nyugat-európai exporttermékekkel. Mert ma ez történik. Miközben nem engednek be Nyugat-Európába, a nyugati mezőgazdasági termelők egy része megjelenik Magyarországon. Természetes, hogy amíg választékbővítésről van szó, addig semmi probléma nincs, és amíg a magyar termék is ott van a polcon. A probléma ott kezdődik, amikor már csak a nyugati termék van a polcon, és emellett még a keleti piacokról is kiltitják a magyar mezőgazdaságot. Ez a helyzet semmi jóra nem vezet, éppen ezért – is, erről kellene a csomagterv keretében tárgyalni.

A regionális központ kialakításával messzemenően egyetértek, erről elég sokszor beszélünk már. Én is látok lehetőséget arra, hogy Magyarország regionális vagy szubregionális központ legyen. De ennek van egy alapvető feltétele. Regionális központ attól regionális központ, hogy Északról és Délről, Keletről és Nyugatról egyaránt csatlakoznak ehhez a rendszerhez országok. Tehát, ha Magyarország akár délről, akár keletről, akár északról lehatárolódik, akkor ez a regionális központos szerep nem alakítható ki. Akkor csak végvári szerep játszható el! Elhangzott az is, hogy mennyi kiművelt fő van a régióban. Nem lehetne-e éppen a regionális központ kapcsán egy olyan tervet kidolgozni és megvalósítani, amely a térségből, tehát *Kelet-Európából a kutatási-fejlesztési szakemberek egy részét áthozza Magyarországra?* Magyarország jelent még annyi vonzerőt a Kelet-Európában levő magasan szakképzett munkaerő számára, hogy esetleg egy ilyen központot nem feltétlenül Budapesten, de valahol Magyarországon fel lehetne állítani.

Végül az együttműködés a Nyugattal. A keleti kereskedelmet vagy a keleti gazdasági kapcsolatot nemcsak önmagában kell nézni, hanem olyan szempontból is, hogy milyen területeken van lehetőség arra, hogy együttműködésünkkel a térségnek vagy a térség bizonyos vállalatainak a pozíciója javuljon a nyugati piacokon. A volt Szovjetunió területén is érdemes lenne meggondolni kétfajta együttműködést. Az egyik az, ami a Távol-Kelettel kapcsolatos, elsősorban a koreaiakkal, akik jelentős mértékben vannak jelen ma az orosz piacon. A másik, ami ennél fontosabb: a volt FÁK kereskedelmében az import 15 %-a jön Kí-

nából, és a kínaiak kapnak érte valamit. Nem lehetne-e a kínaiakkal együttműködni bizonyos orosz, ukrán, kazah, kirgiz piacokon? A csehek tavaly több mint kétszeresére emelték a kínai exportjukat. Egészében egy távol-keleti offenzívát folytattak. És ugyanakkor meg lehet nézni a magyar külkereskedelmi statisztikát, hogy mi mit értünk el. Végig kellene gondolni ezt a stratégiát, és nem állandó tűzoltásszerű ad hoc intézkedésekkel elveszíteni azokat az előnyöket is, amelyekkel az ország potenciálisan rendelkezik.

Én nagyon óvatos vagyok, amikor árfolyamról beszélek. Amikor árfolyamról beszélek és leértékelésekről, akkor mindig reál leértékelésről beszélek, és nem az árfolyamnak a stabilitásáról, tehát a karbantartásáról. Úgy gondolom, hogy az eddigi tapasztalatok annak a célszerűségét erősítik meg, hogy nekünk Nyugat és Kelet felé egyaránt legyenek versenyelőnyeink. Mégpedig nem csak a térképen, hanem a reálgazdaságban is. Lehet azt mondani, hogy a távol-keletiek másként csinálták, de a maitól teljesen eltérő világgazdasági helyzetben, az abszolút nyitott és hatalmas amerikai piacra támaszkodva, ahol még tetemes exportkedvezményekben is részesültek. A versenyképes magyar gazdaságnak olyan árfolyampolitikára van szüksége, amely elősegíti azt, hogy Nyugatról ide települjenek olyan termelési fázisok, amelyek jelentősebb mennyiségben igényelnek szakképzett munkaerőt. Mi pedig ki tudjuk telepíteni Kelet meg Dél felé, és ha kell Észak felé azokat a termelési fázisokat, amelyek már a magyar struktúra és a magyar munkaerő szempontjából nem versenyképesek. Ha ezt a kétirányú mozgást nem tudjuk megcsinálni, akkor Magyarország nemcsak földrajzilag, hanem gazdaságilag is végvárszerepre kárhozhatik. Azt, hogy egy ilyen végvári harc mit hoz, a 150 éves török uralom – a hősiesség ellenére – világosan mutatta. Azt hiszem, hogy a következő évtizedekben Magyarországon nem végvárat szeretnénk látni, hanem egy regionálisan *stabil közvetítő országot, annak minden gazdasági előnyével és itthon (is) megteremtett feltételeivel, kedvező környezetével együtt.*

Németh Attila, a HTMH főosztályvezetője

Én a vállalati szférában, az államigazgatásban, és külképviseleten is dolgoztam. Ebből az aspektusból néhány gondolatot szeretnék elmondani. A keleti kereskedelemnek azzal a részével foglalkoznék, amely a délkelet-európai régióval és a FÁK tagországaival van összefüggésben. Ezeket az országokat úgy kell kezelni mint fejlődő országokat és így kell alakítani a kereskedelmet is velük. Mit jelent ez? – A szükségesnél nagyobb szerepe van az államnak, beleértve az államközi kapcsolatokat, különböző egyezmények megkötését. Továbbá nagyon lényegesnek tartom ezeken, a területeken a kialakult tradicionális személyi kapcsolatok fenntartását és továbbépítését. Ezeknél az országoknál nagy jelentősége van az ún. alkotmányos költségeknek. Mindezeket figyelembe véve, abból kellene kiindulni, hogy ezekben az országokban olyan magyar áruk exportálhatók, amelyek Nyugat-Európába nem, vagy csak nehézségek árán. Közepes, közepesnél valamivel jobb minőségű árukról van szó, ame-

Keletről Nyugatra Európa közepén

lyek nem a húzó technikát képviselik és azt is tudomásul kell venni, hogy ezek a piacok elsősorban áru piacok. Ha ezeket figyelembe vesszük, akkor van lehetőség arra, hogy ezekre a területekre exportunkat fokozzuk.

Másik ilyen probléma az, *hogyan fizetnek ezek az országok*. Hosszú időre el kell felejtetni azt, hogy itt készpénzfizetésre tudjuk építeni exportunkat. Olyan fizetési módokat, módszereket kell igénybe venni, kialakítani, amelyek visszalépést jelentenek a levásárlás, a bartellkereskedelem szintjére. Nyugat-európai módszerekkel ezeken a területeken nem tudunk elérni semmit. Magyarországon a külkereskedelem fejlődését afelé kell irányítani, hogy kereskedőházak jöjjenek létre, mert nem elég a magyar árut eladni, hanem az érte kapott árut, áru ellenértéket valahol értékesítenünk is kell.

Valószínűleg sokan nem értenek egyet velem, de a FÁK utódállamait is különböző kategóriákba kell sorolni. Különböző törésvonalak vannak. Van egy olyan törésvonal, amelyről eddig még nem esett szó, ez az ún. kulturális-vallási törésvonal. Más a kultúra és a kultúra megjelenési formája a balti államokban, más Ukrajnában, más Oroszországban. Nagy figyelmet kell fordítani a közép-ázsiai FÁK országokra. Ezekben az országokban, ahol jelen van az amerikai, a német tőke, de jelen van a török tőke is, közvetett módszerekkel nekünk is vannak lehetőségeink. Apró dolog, de ha a Lufthansának megéri hetente háromszor Alma Atába járatot indítani, megéri a török légitársaságnak hetente kétszer, ott valószínűleg vannak üzletemberek, üzleti akciók, mert nem turisták utaznak oda. Több alkalommal voltam ezekben az országokban. Az volt a tapasztalatom, hogy akkor tudtunk eredményt elérni, amikor nem egyedül, hanem nyugat-európai, vagy török cégekkel jelentünk meg. Törökország megítélésében lehetnek különböző vélemények, de jelenleg a közép-ázsiai, volt Szovjetunióbeli országokban közös bankok, közös török vállalkozások működnek. Ezek többször felajánlották, hogy a magyar ipar, a magyar szakemberek ezekben a vállalkozásokban vegyenek részt. Remélem, hogy a következő kormányzat erre is figyelmet fordít.

A külképviseleti rendszert újra kell gondolni. A nagy külkereskedelmi vállalatok gyakorlatilag megszűntek, de ez nem jelenti azt, hogy a megszerzett pozícióinkból nekünk vissza kell vonulni. Pozíciót feladni nem szabad! A kis- és középvállalatok kapcsolatok nélkül soha nem fognak eredményt elérni ezekben az országokban. A kapcsolatok pedig elsősorban személyi kapcsolatok. Abban az esetben, ha a magyar gazdasági élet nem képviselteti magát az adott régióban, az adott országokban, semmi remény nincs arra, hogy hosszú távú kapcsolatok alakuljanak ki. Ebbe beletartozik az alkotmányos költségek dolga is. Csak azoktól fognak elfogadni dolgokat, akikkel hosszabb távon kapcsolatot tartanak fenn. Az a javaslatom, hogy ha a következő kormányzat újragondolja a kereskedelmi kirendeltség képviselrendszerét, ezt igen szelektíven kellene megközelíteni.

Nyugat-Európa és Észak-Amerika vonatkozásában mivel gyakorlatilag évtizedeken keresztül kialakult csatornák működnek a kereskedelemben, a külképviseletekbe való integrálás elképzelhető. Már csak azért is, mert az Európai Unióval, vagy a GATT-tal való kapcsolattartásnál szükséges egy szoros külügyi koordináció. Más területeken azonban nem ilyen

egyértelmű a helyzet. Figyelmébe ajánlanám a következő kormánynak, hogy dolgozzon ki egy olyan koncepciót, hogy a gazdasági-kereskedelmi kamarákat hogyan lehet bevonni a külkereskedelmi képviseltek fejlesztésébe. Különös tekintettel arra, hogy az ott felgyülemlett információkat hogyan lehet transzponálni a kis- és közepes vállalatokhoz. Tehát adott esetben, minden olyan pozícióban, ahol nekünk érdekeink fűződnek ahhoz, hogy kereskedelmünket fejlesszük, továbbra is fenn kell tartani a kereskedelmi kirendeltségeket. Ezek élén a diplomáciai karhoz tartozó személy álljon, mert ő tudja érvényre juttatni az államközi kapcsolatokban az érdekeinket, ő tudja a megfelelő szervekkel tartani a kapcsolatot. Emellett létre kell hozni egy olyan információs bázist, amely esetleg nem kapcsolódik szorosán a magyar nagykövetség munkájához, de gyakorlatilag mint egy információs központ funkcionál az adott régióban. Egyébként ez nem új dolog, mert ehhez hasonló rendszer van Olaszországban, Németországban és Ausztriában is. Ha már az elmúlt 4 évben sokat hivatkoztunk a nyugati országokra, hivatkozzunk most arra, hogy ezek az országok soha nem számolták fel kereskedelmi képviselteiket. Csak nem azt a szorosán vett állami képviseltestet működtették, ami nálunk az elmúlt 40 évben volt.

Csak egy példát mondok arra, hogy mit jelent egy kereskedelmi kirendeltség működtetése. Egy 50–60 millió dolláros exportnál ez a költség általában nem több mint évi fél, egy millió dollár. Amennyiben ezt a pozíciót mi feladjuk, megtakaríthatunk fél, egy millió dollárt, de benne van a pakliban az is, hogy 50–60 milliós exportot személyi kapcsolatok hiánya miatt 30 vagy 20 millióra csökkentünk. Megfelelő gazdaságossági számítási módszert kell kidolgozni, ami lehet az export 1–2 %-a maximum költség, amely mellett még megéri kirendeltséget fenntartani. És amennyiben ez lehetséges, akkor lehet gondolkodni azon, hogy ez tiszta külügyi apparátussal, egy vegyes, vagy pedig egy kamara külkereskedelmi apparátussal tartható-e fenn. Ebben a tekintetben igen célszerűnek tartanám tanulmányozni a Japánban működő Nemzetközi, Gazdasági és Ipari Minisztériumot, amely integrálja a külgazdasági kapcsolatokat, az ipart és az iparfejlesztést.

Rózsa András újságíró

Sok szó esett az orosz piacról. Kétségtelen, hogy ez a legnagyobb piac, de rendkívül fontosnak tartom azt a kelet- és közép-európai térséget is, amely élesen elüt Ukrajnától és Oroszországtól. Ezen a területen 60–70 millió ember él, tehát piacként egyáltalán nem lebecsülendő. A környező országok – Ausztria kivételével – nemcsak szegényebbek, hanem igénytelenebb fogyasztók is, mint a nyugatiak. Ezt is figyelembe kell venni. Még alacsonyabb szintű az általános és a gazdasági infrastruktúra. Szakmailag pedig viszonylag jól képzett, de sokkal olcsóbb munkaerő van ebben a térségben, mint Magyarországon. A közelmúltban néhányszor Szlovákiában járva nem egy embertől hallottam, hogy egy milliárd dollárért a szlovák gazdaság megvehető lenne. Ez nyilván túlzás, de jelzi a tőkehiányt. Az osztrák érdek-

Keletről Nyugatra Európa közepén

lódés tudomásom szerint rendkívül erős, de részben a szlovákiai belpolitikai instabilitás, részben a rendezetlen magyar–szlovák kapcsolatok az osztrák tőkét még visszatartják, hollott igényelné az olcsó szlovák munkaerőt.

Milyen vetélytársaink lehetnek? Nem annyira a gazdasági nagyságrendeket venném figyelembe, hanem inkább a térségismeretet. Vetélytársaink lehetnek ebben a térségben Lengyelország, Csehország, Ausztria, és azok lehetnek Németország keleti tartományai. Igyekezünk megőrizni velük az elmúlt évtizedekben kialakult kapcsolatainkat. Véleményem szerint a keleti piacokra vonatkozó magyar stratégia kidolgozásánál figyelembe kellene venni ezeknek az országoknak a törekvéseit és a lehetőségeit is, adott esetben velük talán még egyeztetni is lehetne, sőt, kellene.

A magyar államnak több kockázatot kellene vállalnia a keleti piacok visszaszerzésében, keleti kapcsolataink építésében. Többek között elhangzott a kereskedőház létesítésére vonatkozó javaslat. Ehhez azt tenném hozzá, hogy közös bankok létesítése is megfontolandó. Erdélyben az egyik legerősebb panasz, hogy az elmúlt négy év nem volt elegendő arra, hogy egy magyar bank működjön Erdélyben. Jelenleg azt a belső pénzügypolitikát folytatja a román állam, hogy a lej igyekszik felértékelni a nyugati valutákhoz képest, magas bankkamatokat fizet a lej betétekre, az emberek a román bankba rakják be a pénzüket és a román bankok a magyar földeket vásárolják fel Erdélyben. Ugyanaz a folyamat játszódik le, ami 100 évvel ezelőtt. Ha magyar bankok lennének jelen, hitellel vagy más ügyletekkel hozzásegíthetnék a magyarokat a földvásárlásához. Azt hiszem a pillérek még állnak és az, ami a hídból lerombolódott, viszonylag könnyen újraépíthető.

Optimizmusomra az is ad némi alapot, hogy az informális gazdasági kapcsolatok a határmenti térségekben nemcsak megmaradtak, hanem indukálódtak és megerősödtek. Ezeket kellene a törvény szintjére emelni. Mert a legélesebben szemben álló országok között is, amelyek a különböző szubregionális együttműködésben nem vesznek részt, a lakosság között kialakult egy bizonyosfajta gazdasági együttműködés. Ez kereskedelem, munkaerőáramoltatás és nagyon sok minden még. Időnként nem ártana tanulni a határok mentén élőkötől. A hasznot abban látom, hogy ez a magyar gazdasági fejlődésnek óriási lökést adhatna. Gyakorlatilag – többek között – ez oldhatná meg a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek gondjait. Addig, amíg erős gazdasági kapcsolatokat nem tudunk kiépíteni, nemcsak magyar–román, magyar–szlovák, magyar–ukrán viszonylatban, hanem magyar–magyar viszonylatban is, addig szerintem illúzió a kisebbségi kérdés megnyugtató megoldásáról beszélni.

Páldi András, volt kijevi nagykövet

Úgy érzem, hogy aki az állami szerepvállalást tagadja és a régi reflexek feléledésére célozgat, abban a saját reflexei ébredtek fel. Állandóan tagadják az állam szerepét. Az elmúlt két évben a jelenlegi kormány egyetlen egy kezdeményezést nem tett Ukrajna felé. Ez az egyik

oka annak, hogy lassan sorvad a kapcsolatunk. A mai Kelet-Európában nem lehet általános liberális elveket alkalmazni. A gyakorlati helyzetből, a valóságból kell kiindulni, törekedve az állami részvétel csökkentésére. Ma Kelet-Európában nem tudjuk ezt csökkenteni. Tudok olyan esetről, amikor magánvállalatok, bankok nyugati tőkével párosulva próbáltak magyar-ukrán bankot létrehozni. A kormány részéről semmi segítséget nem adtak hozzá. Nem is valósult meg. Bizonyos garanciavállalásra szükség lett volna, és ezt nem kapták meg. Hozzá kell tennem, hogy tulajdonképpen itt a politika szólt megint bele. Egy kommunistának tartott kormánnyal az előző magyar kormány nem akart együttműködni.

Szeretnék néhány elhangzott nézettel vitába szállni. Visszautasítok minden olyan feltételezést, hogy az, aki a kereskedelmi képviselők megszüntetése mellett van, az demagóg. Két vélemény harcol egymással ismereteim szerint 15–20 éve. A Külügy mindig meg akarta szüntetni, a Külkereskedelmi minisztérium soha nem akarta megszüntetni. Saját tapasztalatom alapján mondom, hogy minél hamarabb meg kell szüntetni a kereskedelmi képviselőket. A kereskedelmi ügyleteket a vállalatok képviselői kötik. A kijevi tapasztalatok alapján mondom 25–30 vállalati képviselő van és 6 adminisztratív dolgozó. Nem egy, akit az állam fizet, akinek semmi kereskedelmi üzletkötéshez joga nincs. Nem is csinál semmit, teljesen felesleges ezért fenntartani. A vállalati képviselők hozzám, mint nagykövethozzá állandóan eljöttek panasza, elmondták az üzleteiket, de a kereskedelmi tanácsosnak soha nem mondták el és egymásnak sem. Mert a vállalatok maguknak dolgoznak. Nem úgy van, mint régen, amikor a vállalatok be voltak sorolva egy parancsnokság alá. Akkor minek van az a képviselő, amelyik még a statisztikát is alig tudja összeállítani, mert nem vallják be neki a vállalatok? A nagykövetet nem tájékoztatja tisztességesen a tanácsos, mert akkor a saját érdekeit csökkenti a főnökei előtt. A külügyi levéltárban megvannak a feljegyzéseim, hogy ha én táviratoztam, hogy kereskedelmi ügyben kellene jönni, vagy kellene valamit csinálni, nem is válaszolt rá a Kádár Béla féle minisztérium. A külkereskedelmi miniszter nem járt Kijevben, olyan levelet írtak Kijevbe az ottani minisztériumoknak, hogy a magyar Külkereskedelmi Minisztériumot a tanácsos képviseli. Vegyük tudomásul, hogy ha Kelet-Európában a miniszterelnök a nagykövetet hívja, akkor azzal akar tárgyalni, nem a tanácsossal. Ezeket a gyakorlati tapasztalatokat figyelembe kellene venni. Mindig a két miniszter presztízse döntötte el, hogy hogyan legyen. Ezért azt tudom ajánlani, hogy egy tanácsos elegendő egy nagykövet mellett, aki el tudja látni a vállalatokat a szükséges információkkal. Nem kell most már őket kézi vezérléssel irányítani. Ha viszont megvalósul az egységes minisztérium, akkor nem fogják mások sem akadályozni, hogy összevonják őket.

Tabajdi Csaba említette a gazdasági övezet ügyét Kárpátalján. Nagyon hibás dolognak tartom, ha a magyar kormány – ahogy azt Antall József is tette Ungváron a Kravcsuk találkozónál – követeli a gazdasági övezet megvalósítását. A gazdasági övezet ügyét a ruszinok vetették fel. Kijevben valamennyi parlamenti képviselő és párt a gazdasági övezet ügyét Kárpátalján összekapcsolja az ukrán-ruszin vitával. Ezért ebben egy tapodtat nem fognak engedni. Három éve mondom, hogy nem fogják engedélyezni, nem fognak hozzájárulni. Három

Keletről Nyugatra Európa közepén

éve mondjuk, hogy igen jó lenne ez a gazdasági övezet. Ha a magyar kormány a gazdasági övezet ügyét tárgyalja, megakadályozza, hogy az a kis remény is valóra váljon, ami a magyarok kulturális autonómiájához kötődik. Olyan ukrán parlamentet nem láttam és nem is lesz, amelyik Kárpátaljára két külön autonómiát is engedélyezne. Ukrajna ezt a ruszinok elszakadása első lépésének tekinti, a magyar autonómiát meg a magyarok Magyarországhoz csatlóása első lépésének fogja fel.

A krími helyzet tovább nehezíti ezt a dolgot, ezért véleményem szerint az egész ügyet abba kell hagyni. Nem is kell hangoztatni. Ha valaha felmerül, rendben van, de mi kiharcolni ezt úgysem tudjuk. Ugyanez a véleményem az ún. Kárpát–Tisza régióról is, amit még az is nehezít, hogy sok ország elmegy oda, de nem érdeke hogy bármit is lépjen. Ezért azt mondom, hogy Kárpátalja ügyében Magyarországnak a kislépések politikáját kell folytatnia. Nem kell mindig nagy, globális szerződéseket és megállapodásokat kötni, de ha van megfelelő üzleti kilátás, egyedi engedményeket mindig könnyebben el lehet érni.

Ukrajna számunkra ütköző állammak számít – Antall is mondta – Oroszország és Magyarország között. Ameddig Ukrajna független, addig az orosz behatolástól nyugodtak lehetünk. Azt is mondta, hogy a mezőgazdasággal akkor lehetne valamit kezdeni, ha meglenne a reform az ukrán mezőgazdaságban. Erről álmodni sem érdemes! A közeljövőben Ukrajnában a mezőgazdaságban semmilyen reformot nem hajtanak végre, ami a magángazdaság felé vezetne. Erre nem is készülnek, nincs is ilyen terv. Inkább éhenhalnak. Volt olyan elképzelés, hogy amerikai–magyar tőkével kolhozokat szövetkezetesítenének, magyar gépekkel, technikával, vetőmaggal ellátva, de ennek a megvalósítása is befulladt. Azt hiszem, ebben mind a két fél hibás volt. Azzal sem értek egyet, hogy Ukrajna destabilizáló tényező Magyarországra számára.

Inotai András:

Nem kívántam már hozzászólni, de néhány olyan dolog merült fel, amiben úgy gondolom, jóval kisebbek a különbségek annál, mint ami a riposztokból látszott. Valószínű, hogy ezek mögött a mindkét oldalon kiélezett fogalmazás húzódik meg. Hiszen akkor értjük meg a problémák lényegét, ha – legalább is első megközelítésben – egyértelműen, talán egy kicsit leegyszerűsítve fogalmazunk mindannyian.

Az egyik kérdés a magántevékenység és az állam szerepe. Van két extrém helyzet. Az egyik a 100 %-os magán, a másik a 100 %-os állami. Mind a kettő igen ritkán fordul elő a gyakorlatban, és közöttük van egy óriási zóna, amelyben a kettő keveredik egymással. Inkább arról kellene beszélni, hogy a kettő között milyen variációk közelítik meg a racionális cselekvés mezsgyéjét, és nem arról, hogy az egyiket vagy a másikat próbálom meg kiutálni, vagy kiközösíteni. Negyedszázados kutatásaim a fejlett ipari országokról azt a tapasztalatot erősítették meg, hogy az állammak valamennyi fejlett tőkés országban igenis van szerepe, még-

pedig nem is mindig kicsi. De nem olyan formában, hogy állami vállalatok sorozatát produ-
kálja. Olyan formában igen, hogy megteremti azt az infrastruktúrát – a szellemi, a fizikai és
pénzügyi infrastruktúrára egyaránt gondolok, ami egyáltalában lehetővé teszi azt, hogy a ma-
gántevékenység racionális és profitábilis keretek között működjön. Arról vitatkozhatunk,
hogy Magyarországon jelenleg a költségvetésnek vagy a Nemzeti Banknak mennyi pénze
van arra, hogy ilyen infrastruktúrákat állami vagy félállami vagy akármilyen másfajta keze-
lésben kialakítson, hogy utána a magánszektor működhessen. Ez vitakérdés. Nem hiszem,
hogy túlságosan sok pénzünk van, ez azonban nem azt jelenti, hogy mindent rá kell terhel-
ni a magánszektorra. Hanem azt jelenti, hogy ki kell választani egy stratégia keretében azt a
három-négy alapvető kérdést, ahol meg kell találni az áttörési pontokat. A többről egyelőre
– sajnáljuk – le kell mondani, bár nagyon szeretnénk, ha az is létezne. De úgy gondoljuk, ha
néhány ilyen pont megteremthető, akkor annak igenis van multiplikátor hatása.

A keleti kereskedelmet, ezen belül főleg az orosz, ukrán, kazah és egyéb kereskedelmet
ma is valamennyi nagy nyugati vállalat jelentős állami támogatás mellett csinálja. Mindegy,
hogy azt nem vallja be. Az EXXON vagy a Chevron nem fogja bevallani, hogy az amerikai ál-
lami tőke „kergette” Kazahsztánba. Ő magától ment. Persze, hogy magától ment, de közben
ott van a háta mögött az a kockázati tőke, amivel nyugodtan oda mehet. És még nem mon-
dtam azt, hogy az EXXON-nak mennyivel nagyobb a saját vállalati kockázati tőkéje, mint
mondjuk a magyar gazdaság egészének, úgy, ahogy van. Ez az egyik dolog. A másik, hogy
bár Magyarország nem a közvetítői kereskedelem őshazája, mégis a közvetítői kereskede-
lem bonyolítja a magyar kereskedelem egy részét. Ezt azonban nem tartom megváltoztatha-
tatlannak. A magyar vállalkozók és a magyar gazdaság számára is hasznos lenne, ha lenne
olyan gazdaságpolitikánk, amely arra törekedne, hogyan lehetne a közvetítői kereskedelem
egy részét visszahozni a természetes csatornáiba. És utána majd továbblépni, hogy mi le-
gyünk a közvetítők mások számára.

Egyébként – közvetítők is vagyunk. Ez kétirányú utca, ugyanúgy mint a tőkekapcsolat-
ok. Mert az igaz, hogy jóval kevesebb az a magyar tőke, amely jelenleg a szomszédos orszá-
gokban van, mint a szomszédos országokból származó és nálunk megtelepedett tőke. Ez az
alapvető arány a következő hosszabb időszakban nem is fog megváltozni. Elsősorban azért
nem, mert a magyar tőke külföldre vállalatalapítási vagy privatizációs céllal megy. Az ide-
áramló tőke egy része pedig nem a közvetlen termelő beruházásban érdekelt, részben ép-
penséggel spekulatív tőke, és a kettőnek a nagyságrendje a világ tőkeáramlásában is rend-
kívül eltérő. A nemzetközi működőtőke, a direkt tőkeberuházások éves áramlási mennyisé-
ge kb. 200 milliárd dollár. Magyarország ebből zárójelben kap 1 %-ot, ez kb. ötszöröse a nem-
zetközi kereskedelemben való részvételünknek. Ez nem elhanyagolható szempont. De en-
nél fontosabb az, hogy hetente 1000 milliárd dollárnyi tőke cserél gazdát a nemzetközi pénz-
piacokon. A kérdés az, hogy ez az ún. spekulatív, vagy nevezzük úgy, hogy kimenekült tőke,
mennyiben jelent bizonytalansági forrást Magyarországnak? Ha ez a tőke egyik napról a má-
sikra elhagyja az országot, abból lehetnek problémáink. Tartós itt-tartózkodás esetében vi-

Keletről Nyugatra Európa közepén

szont nyomás nehezedik az árfolyamra, és felértékelődik a forint. Ezt Latin-Amerika sem tudta kivédeni, ez a legnagyobb problémájuk most is. Ugyanakkor, ha itt marad a nemzetközi tőke, az azért egy jele annak, hogy Magyarországnak megbíznak. Tehát ez rendkívül összetett kérdés, jóval nagyobb figyelmet követel meg, mint amennyit erre egyelőre szántunk. Ennek a jelentősége a következő időszakban egyébként is tovább fog felértékelődni.

Nagyon nehéz meghatározni azt, hol húzódik a modernizációs határ. Azt is hozzátenném, hogy a jövő Európájának modernizációs határát nem Magyarország fogja meghatározni. De ez nem jelenti azt, hogy idehaza nem kell mindent megtenni annak érdekében, hogy ez a modernizációs határ a magyar érdekek mentén húzódjon, és ne érdekeink ellenében alakuljon ki. Még akkor is meg kell mindent tenni, ha tudom, hogy alapjában nem tőlem függ a dolog. Ez a nyugat-európai és a nemzetközi kapcsolatoknak, az erőviszonyoknak a függvénye. Ebben egy kis ország soha nem lesz meghatározó. Az viszont nagyon sokat számít, hogyan tudja az adódó lehetőségeket kihasználni. Megfelelő felkészülés nélkül erre még akkor sincs reális esély, ha számunkra kedvező irányban változnak a dolgok.

A kereslet kérdése. Egyetértek azzal, hogy igenis van kereslet az orosz és általában a keleti piacon a luxuscikkek iránt is. Sokkal nagyobb kereslet van luxuscikkek iránt, mint ezt bárki bármikor gondolta. Azért egy dolog még nem lefutott a közép- és kelet-európai átmenetben. Talán Magyarországon sem teljesen, a többi országban pedig egyáltalán nem. Arról van szó, hogy egy dolog a gazdasági átalakulás, a másik pedig az, hogy ennek az átalakulásnak vannak bizonyos szociális következményei. Ez a két folyamat egymással nem egyidőben zajlik. A gazdasági átalakulás fut, miközben a társadalmi költségek részben a felszín alatt halmozódnak. Ezek a társadalmi költségek akkor jelenhetnek meg, vagy akkor érhetnek el kritikus értéket, amikor úgy tűnik, hogy a gazdaság régen túl van a nehezen. Amikor ilyen helyzet előáll, különösen olyan országokban, amelyekben igen mély – nemcsak 40 vagy 70 éves – gyökerei vannak bizonyos egyenlőségnek, pontosabban a semmi újraelosztásának, felerősödhetnek olyan, nemcsak etatista vagy autarch, de kifejezetten nivellációs irányzatok vagy erők, amelyek a belső stabilitás fenntartása érdekében igenis alacsony színvonalú, de „garantált” keresletet fognak megteremteni. Nem azt mondom, hogy ez kívánatos helyzet, azt sem mondom, hogy ennek van a legnagyobb valószínűsége, de azért azt nem hiszem, hogy az a fajta polarizálódás, ami ma a tőlünk keletre fekvő országok fogyasztói struktúráját jellemzi, hosszú távon fenntartható. Valahol be kell lépnie egy fékező erőnek. Hogy ez a fékező erő a kormányok bölcsességéből vagy pedig a történelemben elég jól ismert forradalmakból vagy egyéb fejlődés eredményeként fog kialakulni, ma még nem lehet megmondani.

Ma sokat beszéltünk arról, hogy mi erősíti a biztonságot és mi nem. Úgy gondolom, hogy Magyarország számára a Kelettel való kapcsolatok biztonságot erősít, a Kelettel való kapcsolat hiánya pedig biztonságot gyengítő tényező.